

Бязмежны круг спакою і любові

«Даволі доўгі час я не займаўся літаратураю. Я пабываў у Сібіры, Узбекістане, Эстоніі, бачыў розныя землі і гарады.

І ўсюды на сваім шляху сустракаў і добрых, і бліжніх людзей. Найбольш добрых, і найбольш гэта помніш, бо на добрым вучышся сам. Я маю на ўвазе не якую дабрачыннасць, а чужасць, сумленнасць і праўду, няхай сабе жорсткую, чалавечыя ўчынкі.

А благія — гэта як памылкі друку».

Ян Скрыган «Кругі».

Ян Скрыган, 1936 год.

ні на родную зямлю, ні ў літаратуру, ні ў нармальнае чалавечае існаванне. Аднак гэтага не адбылося. Напэўна, таму, што храм у душы майго бацькі быў змайстраваны са звышмоцнага матэрыялу. І ў гэтым храме ніколі не згасаў агеячык веры, надзеі, любові, ён дапамог вытрымаць усе выпрабаванні, якіх хапіла б, па словах бацькі, на некалькі жыццяў!

Прайшоўшы лагерны тэрмін па поўнай 10-гадовай праграме, бацька не меў права жыць ні ў Беларусі, ні ў буйных расійскіх гарадах. Праблукі ў пэўны час па свеце ў пошуках прыстанку, тата спыніўся ва Узбекістане, горадзе Фергане. Там сустраў маю маму Ганну Міхайлаўну, якая падчас вайны была эвакуіравана з Масквы з гідролізным заводам, дзе працавала. Там я і нарадзілася. Пражылі мы ў Фергане нядоўга. Усё часцей, па словах таты, стала падступаць туга, ад якой нельга было знайсці выратавання: «Я пачаў бачыць сны, як налівае і ходзіць хвалямі жыта, як на лузе растуць кусты, як віоца ў полі дарогі, і думаю: няўжо ж гэта ўсё я цяпер буду бачыць толькі ў снах?» (Ян Скрыган «Кругі»).

І тут шчасліва вылучыла нечаканасць, дзякуючы якой мы неўзабаве апынуліся на эстонскай зямлі, што прытуліла нашу сям'ю ў вельмі цяжкі перыяд жыцця, дала пэўнае апірышча, працу (галоўным бухгалтарам на Сланца-хімічным камбінаце ў г. Ківіылі). Думалі, Эстонія стане для нашай сям'і другой радзімай.

І вось, калі жыццё стала ўжо больш менш наладжвацца, на тату абрынулася новая трагічная неспадзяванка. Справа ў тым, што ў 1949 годзе пракацілася вынішчальным катком другая хваля рэпрэсій, якая накрыла сабою ўсіх, хто перажыў жорны першай хвалі 30-х гадоў. Цяпер вырак быў такі: на вечнае паяленне ў Сібір.

«Вось татка скончылася маё гасцяванне ў Эстоніі (лістапад 1949 г. — Г. С.). Яшчэ добра, што чакіст згадзіўся зайсці са мною дадому. Каб я мог пераадзецца адпаведна таму, дзе цяпер мне давадзецца быць (тату арыштавалі акурат на рабоце. — Г. С.). Дома быў Алёшка (мой брацік па маці. — Г. С.), я напрасіў яго збегці на работу да мамы і сказаці, каб яна скоранька ішла дадому. Вядома, яна тут жа прыбегла... Калі я выходзіў з дому, скрозь слёзы яна сказала: «Памятай, дзе б

ты ні быў, я да цябе прыеду» (Ян Скрыган «Эстонія», 1992 г.).

І прыехала. Разам з намі — дзецьмі — мною і брацікам па маці Алікам. Тата падчас сустрэчы на вакзале ў Краснаярску ціхенька шапнуў ёй: «Ты вярнула мне жыццё».

Так сталі мы жыць у сяле Сухабудзі Краснаярскага краю, дзе зімою маразы даходзяць да -55° , а ўлетку спека да $+50^{\circ}$. Нават часам збіралі два ўраджаі за лета. Сяло гэтае шырока раскінулася сярод тайгі на берагах рэчкі Бузім. Зямлянка, якая была нам жыллом, стала на самым ускрайку, далей цераз рэчку — могільнік, а за могільнікам — тайга.

Неўзабаве ў нашай зямлянцы было ўсё абсталявана. Сваімі рукамі былі зроблены зэдлі, стол, палічкі і шмат чаго іншага. Жыццё наладжвалася.

«Я думаю, што ўжо карэнны сібірак і нікуды мне не трэба. Але аднойчы на работу да мяне прыбегла Аня і, адчыніўшы дзверы ў кантору, дала знак; каб я выйшаў. У руцэ ў яе ўгледзеў раскрыты канверт. Не ведаю, што я падумаў, але на гэтую хвіліну ўсё для мяне знікла. «Вось чытай, — сказала яна, з дрыжэннем рукі падаючы той канверт. — Толькі спакойна». Я яшчэ не паспеў прачытаць ні радка, як з розных накояў зачохла дзверы і людзі падбягалі да мяне, вінішавалі і ціснулі рукі. Ніхто не ведае законаў, на якіх так скоро пазнаюцца добрыя весці. Гэта было паведамленне пракуратуры БССР, я атрымаў яго 17 студзеня 1955 года.

Цяпер я адчуў, што не магу аставацца тут ні аднаго дня» (Ян Скрыган «Кругі»).

***

Намер звярнуцца да жанру ўспамінаў пра людзей, з якімі пашчасціла знацца ў розныя перыяды жыцця, узнік у таты, калі ён вярнуўся пасля рэабілітацыі ў Мінск. Ён адчуў, што цэлае пакаленне, пляяда таленавітых, выдатных беларускіх пісьменнікаў, якіх ведаў у маладосці — тых, якія расстраляны, загінулі ў Сібіры, закатаваны ў турэмных камерах, і тых, хто прапаў без вестак, і тых, якія выпадкова, цудам засталіся жывымі, прайшоўшы праз гораны пекла, — іх імёны аказаліся амаль напалову забытымі. Гэтыя людзі — цвет нацыі, якія навечна застануцца маладымі: Платон Галавач, Васіль Каваль, Юлі Таўбін, Сымон Баранавых, Паўлюк Шукайла, Цішка Гартны, Лукаш Калюга, Алесь Гародня, Міхась Зарэцкі і яшчэ, і яшчэ... Бацька адчуваў патрэбу, абавязак перад нашчадкамі, лічыў сваім доўгам, можна сказаць, бачыў місію ў тым, каб пакінуць будучыні памяць аб часе, падзеях, людзях. Тым больш што такая сфера літаратурнай дзейнасці, як успаміны і наогул усё, што звязана з так званай мемуарнай літаратурай, літаратурным партрэтам, была любя бацьку: «Люблю мемуары. Не параўнаю іх ні з якім раманам. Сувязь часоў, пазнаванне гісторыі. Патрэбна душы» (дзённікі, 10.01.1981).

Паралельна з маёй работаю над перадрукам дзённікаў бацькі вызрала неабходнасць выдаць усе гэтыя ўспаміны, літаратурныя партрэты-апазданні асобнай кніжкай. Менавіта з дзённікаў я даведлася, з якой трапятлівасцю, любоўю, адказнасцю, сумневам, ваганнямі тата працаваў над кожным вобразам. Вось напрыклад: «Гаўрука я псуу тым, што доўга раблю. І яго трэба карацей. Не напхваць непатрэбнай» (дзённікі, 24.10.1981). Ці гэта: «Каторы раз бяруся напісаць пра Ганну Бухарыну

(Ларыну. — Г. С.), пакуль што не даецца» (дзённікі, 3.04.1989). І яшчэ: «Гэта страшная штука — адчай у творчасці. Успамін. Пра тое, як бачыўся з Бэла Кунам у нас у Нова-Іванаўскім лагеры. Адкрыў: што пісаць пра тое неймаверна цяжка...» (дзённікі, 9.02.1989). Ці вось яшчэ: «Не разумею, як я да гэтага часу нічога не напісаў пра Алеся Гародню! Трэба абавязкова напісаць! Гэта ж будзе і пра час, і пра сябе, і пра цэлую паласу жыцця нашай літаратуры. І толькі вось сёння, прылегшы пасля абеду адначыць і прагнуўшыся, успомніўшы нечакана той час, — сам на сябе за гэта насварыўся. Гародня ж — найкаларытнейшая і найнеспадзяванейшая фігура ў нашай літаратуры» (дзённікі, 12.11.1989).

Гэта тата напісаў, калі яму было 84 гады. Наогул, такая акалічнасць не можа не кідацца ў вочы. Гэта гады, калі чалавеку пасля васьмідзесяці і невылечная хвароба. Таму, напэўна, цалкам апраўдана з аднаго боку — жаданне як мага больш зрабіць, а з другога — немагчымасць трымаць зададзены самому сабе тэмп, што яшчэ больш знясільвае фізічна і духоўна. «Божа, а як цяжка стала пісаць! Вунь таго Гаўрука пішу цяпер — гэта ж пакута! Нічога не хочацца дазволіць сабе лішняга» (дзённікі, 5.03.1986).

Такі душэўны настрой не выклікае здзіўлення, успрымаецца вельмі натуральна, ведаючы і ўзрост, і стан здароўя таты. Здавалася, толькі б паспець дарабіць пачатае. Але ж не, неардынарная творчая душа жыве па сваіх законах. Для яе не існуе аніякіх абмежаванняў у думках і думках.

Вось толькі невялікая крыха з таго, што марыў зрабіць тата:

- Сібірска-Эстонска-Ферганская эпопея;

- паездка на Шалтыр;

- спіс апазданняў-ўспамінаў за 20 з лішкам сваіх астрожніцкіх гадоў: «Бо трэба, ой як трэба спяшацца» (дзённікі, 1989);

- «Пяты круг. Дом»: «Трэба конча дажыць, каб напісаць яшчэ «Пяты круг. Дом». Гэта вельмі патрэбны круг» (дзённікі, 1986).

***

«Спакою душы не будзе», «Сэрцу горкая далячынь» — фразы, застылыя ў часе, так і застаюцца ўсяго толькі загалоўкамі. Які ўтойваецца падтэкст у гэтых фразях? Якім задумам так і не было суджана матэрыялізавацца ў слоўце? Адказу на гэтае пытанне няма. Па сутнасці, гэта квінтэсэнцыя ўсяго жыццявага шляху — стромкіх віражоў і паваротаў, незменных страт, душэўных катастроф і ўзрушэнняў. У гэтым кантэксте з'яўляецца паказальным, прынамсі не выклікае здзіўлення, апошні запіс у дзённіках: «Якая страшная ноч была мне сёння. Я паміраў... Над усім пануе варожасць, ссылка, нікчэмнасць пражытага і бачанага. Адно што было ў мяне высокае, чэснае, яснае — жонка, якая заўсёды і ўсюды ішла за мною. Прычым — гэта ж другая жонка. З першаю ж навечна мяне разлучыла ссылка, Сібір. Таксама памятаю яе толькі добра. Вунь на сцяне вісіць і партрэт сына, якога ніколі не бачыў. Цяпер ён сфатаграфаваны з дзвюма дачкамі.

Усё жыццё маё — як казка, толькі нядобрая, суровая. Як чужая».

18 верасня 1992 года смерць бязлітаснай рукой у адно імгненне назаўжды спыніла сэрца, якое не ведала супакою і адпачынку. Засталася памяць.

16 лістапада 2020 года спаўняецца 115 гадоў з дня нараджэння Яна Скрыгана. Прысвячаю мой сціплы аповед светлай памяці бацькі.

Галіна СКРЫГАН